

GRONDWETTELIJK HOF

Rolnr.: 4359

MEMORIE VAN WEDERANTWOORD

VOOR: De **VLAAMSE REGERING**, vertegenwoordigd door de Minister-President van de Vlaamse Regering, wiens kabinet is gevestigd te 1000 Brussel, Martelaarsplein 19;

TUSSENKOMENDE PARTIJ

Bijgestaan en vertegenwoordigd door meesters **Stefan SOTTIAUX** en **Elke CLOOTS**, advocaten, met kantoor te 1000 Brussel, Loksumstraat 25, waar keuze van woonplaats wordt gedaan.

TEGEN:

1. **Eddy DANIËLS**, journalist op rust, publicist, Eburonenlaan 5, 3001 Leuven-Heverlee;
2. **Pascal DE ROUBAIX**, zelfstandig consulent, oud-volksvertegenwoordiger; avenue Eugène Demolder / Eugène Demolderlaan 112, 1030 Brussel / Bruxelles;
3. **Herman VAN DE BERGHE**, ondernemer, Honegemstraat 135, 9420 Erpe-Mere;
4. **Jacques BARBIER**, bestuurder van vennootschappen, Sint-Lambrechts-Woluwelaan 11, 1200 Brussel (Avenue Woluwe St. Lambert 11, 1200 Bruxelles);
5. **Dr. Louis BECKERS**, dr. med. (chirurg), Peulisbaan 24, 2820 Bonheiden;
6. **Guido J.M.F. NAETS**, publicist, Tramlaan 444, 1933 Sterrebeek-Zaventem;
7. **Luc VAN BRAEKEL**, burgerlijk ingenieur, ondernemer, publicist, Felix Verhaeghestraat 8, 8790 Waregem;
8. **Eric BRUCKMANN**, zelfstandig expediteur en douane-agent, rue de l'Esplanade 6, B-4141 Louveigné;

9. **Peter BOSSCHEM**, uitgever, Terlindenweg 124, 1730 Asse;
10. **Baudewijn BOUCKAERT**, hoogleraar, Reuzenlaan 6, Wetteren;
11. **Yves DE SENY**, eresenator, Rue de Fallais, 42, 4530 Vieux Waleffe;
12. **Laurent ASSELBERGH**, gepensioneerde, Muylebeekstraat 59, 1570 Tollembeek ;
13. **Herman BAETEN**, zelfstandig ondernemer, Van Daelstraat 40, Antwerpen;
14. **An BATS**, leerkracht, Lode Vissenaekenstraat 34 GLV, 2600 Antwerpen-Berchem;
15. **Michaël BAUWENS**, student, Trompwegel 27, 9170 De Klinge;
16. **Jozef BECKERS**, gepensioneerde – Schoolstraat 44, 3680 Maaseik;
17. **Paul BEECKMAN**, zelfstandige, Tielstraat 66, 8755 Ruiselede;
18. **Paul M.J.R. BELIEN**, bediende, Houtum 54, 2460 Kasterlee;
19. **Charel BLOCKX**, gepensioneerde zelfstandige, Hoefbladstraat 21, 3583 Beringen
20. **Gianni BOONE**, Student, Menenpoortstraat 39, 8800 Roeselare
21. **Werner BOONS**, leraar op rust, Schravenhage 1, 2200 Noorderwijk
22. **Roger BORNAUW**, ondernemer, Bladerenkwartier 22, 1730 Asse
23. **Johan BORREMANS**, ambtenaar, Hogeschoollaan 61 bus 16, 1050 Brussel
24. **Filips BOSSUYT**, afgevaardigd bestuurder, Groeninghelaan 30/7, 8500 Kortijk
25. **Hugo BULCKENS**, gepensioneerde, R. Delbkestraat, 347, 2980 Zoersel
26. **Franciscus BUYTAERT**, ambtenaar op rust, Reinaartlaan 2, bus p8, 2050 Antwerpen
27. **Freddy BYTTEBIER**, leraar, Rozenlaan 8, 8540 Deerlijk
28. **Stijn R.A.J. CALLE**, jurist, Molenstraat 115, 9970 Kaprijke

29. **ir. Leo E.J. CALLENS**, manager, Meigemstraat 11, 9850 Nevele
30. **François H.M. CLAES**, bruggepensioneerde, Kerkelei 12, 2550 Waarloos
31. **Hugo CLAEYS**, kaderlid, (ingenieur-milieucoördinator), Tussenwege 41, 9920 Lovendegem
32. **Paul CLAEYS**, lijnpiloot op rust, Kastanjedreef 46, 3090 Overijse
33. **Emiel CLAUS**, ereadjunctdirecteur (B.Z.), Villapark 2, 2180 Ekeren
34. **Herman CLAUS**, ingenieur, Wetstraat 51, 2060 Antwerpen
35. **Alain CLEYMAN**, advocaat, De Lokers 22, 9140 Temse
36. **Henri CLOETENS**, ingenieur, Leiweg 47, 1880 Kapelle op den Bos
37. **Erik CLOODTS**, handelaar, Wijnegemsteenweg 7, 2970 's Gravenwezel
38. **Anne COMVALIUS**, bediende, Pastoor Moonslaan 33, 2650 Edegem
39. **Jan DEBACKER**, Brandekenswegel 6, 9270 Laarne
40. **Jan DE BEN**, leraar, Kapelstraat 272 bus 2, 9140 Steendorp
41. **Wilfried DE BLEU**, kok, Vaarstraat 20, 3191 Hever
42. **Dr. Jozef DE CLERCQ**, arts, Bergstraat 77, 3010 Kessel-Lo
43. **Noël DE CORTE**, bruggepensioneerde Ind. Ingenieur, Schipstraat 22, 8980 Zonnebeke
44. **dr. Eric DE GRAEF**, huisarts, Warandestraat 37, 1851 Humbeek
45. **Tom DE GRAEVE**, ambtenaar, Kerkstraat 131, 9290 Overmere
46. **Erik DE JONGHE**, invalide, Gentssteenweg 118, 8530 Harelbeke
47. **Roger DERIDDER**, gepensioneerde, Boekenberglei 188, 2100 Deurne
48. **Antoine de ROUBAIX**, nijveraer op rust (in papierwaren), rue Chants d'Oiseaux 1, 5030 Gembloux
49. **Antoon DERYCKERE**, gepensioneerde, Edward Rooselaersstraat 15, 1600 sint-Pieters-Leeuw

50. **Vincent De ROECK**, student, Elisabethlaan 89, 2600 Berchem
51. **Jacques DE SCHEPPER**, bediende, Rozenlaan 35, 1700 Dilbeek
52. **Guido DE SCHUYTENEER**, marketing & management consulent, Werkendam 43, 2360 Oud-Turnhout
53. **Piet DESLE**, communicatiemanager, Filips de Goedestraat 52, 1000 Brussel
54. **Lieven DEVILLE**, advocaat, Romeinsesteenweg 515, 1020 Brussel
55. **Hendrik DE VLOED**, elektronica-ingenieur, Pontstraat 22, 9090 Melle
56. **Willy DE WAELE**, burgemeester, Hunselveld 23, 1750 Lennik
57. **Ria DEWEIRDT**, voorzitter kinderdagverblijf, Oudstrijderslaan 6, 1950 Kraainem
58. **Dirk DE WINTER**, internationaal ambtenaar, Res.Cap.Horn, Zeedijk, 8670 Oostduinkerke
59. **Willem DE WIT**, industrieel ingenieur op rust, Oudeheerweg-Ruiter 114, 9250 Waasmunster
60. **Erik D'HAENE**, bediende, Weerstandlaan 83, 2140 Borgerhout
61. **Marc DHAENENS**, luchtverkeersleider op rust, Handelsstraat 4, 1930 Zaventem
62. **Luc DIETVORST**, gepensioneerd bediende, Wipstraat 111, 2930 Brasschaat
63. **Paul DOEVENSPECK**, advocaat op rust, Salphen 3, 2390 Malle
64. **Roel DOLHAIN**, zelfstandige, Driesplein 16, 2340 Beerse
65. **Dr. Koenraad ELST**, publicist, singel 35, 2640 Mortsel
66. **Dens FEE**, gepensioneerde, Cardijnlaan 12, 3130 Begijnendijk
67. **Jean-Paul FEYS**, lic.iur., ambtenaar, Louis Van Houttestraat 30, 9050 Gent
68. **David GEENS**, bedrijfsleider, Nieuwstraat 11, 9910 Knesselaere
69. **Maria GOOSENAERTS**, docente op rust, Schuurstraat 62, 9040 Sint-Amandsberg

70. **Geert GOUBERT**, gepensioneerd docent, Ter Ham 4, 9070 Destelbergen
71. **Jan GOVAERT**, ambtenaar, Hugo Verriestlaan 7, 9840 De Pinte
72. **Robert HENDRICK**, consulent, 20 Rue du Taillis, Dion-le-Mont, 1325 Chaumont-Gistoux
73. **Dr. Pol HERMANS**, arts, Bosdreef 34, 2360 Oud-Turnhout
74. **Georges HERMANS**, gepensioneerde, Melkstraat 113, 1830 Machelen
75. **Klara HERTOGS**, gepensioneerde, Duifhuisstraat 28/8, 2300 Turnhout
76. **Edwin JACOBS**, advocaat, Windmolenstraat 50 bus 6, 3500 Hasselt
77. **Karel JANSENS**, Boekhoutstraat 25, 3390 Tielt-Winge
78. **Jos JANSSENS**, werkloze, Van Praetlei 10, 2170 Mersksem
79. **Piet Hein JONGBLOET**, kinderarts met rust, Beukenlaan 10A bus 2, 2020 Antwerpen
80. **Paul (Pol) G.P. JONGBLOET**, tandarts, Zeedijk 122/1402, 8620 Nieuwpoort
81. **Lieve KEMPEN**, onderwijzeres op rust, Schravenhage 1, 2200 Noorderwijk
82. **Roger KNAEPEN**, bruggepensioneerde, Veulenstraat 15, 3870 Heers
83. **Brecht LAMBRECHT**, advocaat, Kattelinnestraat 15, 9420 Erpe
84. **Patrick LANDUYT**, arbeider, Stokerij 27, 8380 Dudzele
85. **Jan LIEVENS**, bediende, Hulst 134, 9340 Lede
86. **Johan LIEVENS**, dr. Iur. Beheerder van vennootschappen, Hertogenweg 20, 3080 Tervuren
87. **Robert LINGIER**, commercieel directeur op rust, Bruggestraat 404, 8480 Bekegem
88. **Jean LORQUET**, arbeider/chauffeur, Oudstrijderstraat 15, 2520 Oelegem
89. **Marc LUYTEN**, ambtenaar op rust, Koningin Astridlaan 161/606, 2800 Mechelen

90. **Jozef MAES**, ingenieur, De Ster 26, 2540 Hove
91. **Jozef MAESSCHALCK**, garagehouder, Edixvelde 13, Nieuwerkerken
92. **Alain MAHIAT**, zelfstandige, A.Reyerslaan 159, 1030 Brussel
93. **Thérèse MAHIAT**, directiesecretaresse, A. Reyerslaan 159, 1030 Brussel
94. **Maarten MALAISE**, journalist en computerdeskundige, Paviljoenlaan 10 bus 3, 2610 Wilrijk
95. **Bernard M.L. MARCELO**, drukker, Wijnveld 184, 9112 Sinaai
96. **Frank MERTENS**, bediende, Hoogstraat 45 b2, 1861 Wolvertem (Meise)
97. **Xavier MEULDERS**, student, Misstraat 114, 2500 Koningshooikt
98. **Elisabeth MEULENBERGS**, docente op rust, Strijdhoflaan 54, 2600 Berchem-Antwerpen
99. **Walter MICHIELS**, bruggepensioneerde, Steenstraat 162A, 9340 Lede
100. **Josiane MOENS**, vertaalster en schrijfster, Veulenstraat 15, 3870 Heers
101. **Jozef MONDELARES**, ambtenaar, Steegsebaan 26, 2490 Balen
102. **André MONTEYNE**, gepensioneerd, oud-volksvertegenwoordiger, H. Van Bortonnestraat 31, 100 Brussel
103. **Luc NEYRINCK**, bediende, Jozef De Windestraat 56, 1700 Dilbeek
104. **Werner NIEMEGEERS**, advocaat, Keibergstraat 31, 9572 sint-Martens-Lierde
105. **Frederik OPHALVENS**, bediende stagiair IAB accountant, Wijgaarlaan 4 bus 201, 3001 Heverlee
106. **Maria (Maryse) PALEMANS**, ambtenaar, Drink 7 bus 6, 2140 Antwerpen
107. **Erik PEETERS**, gepensioneerde, Grote steenweg 505, 2600 Berchem
108. **Jacques (Jaak) J.T.P. PEETERS**, gepensioneerd manager, Doffen 4, 2250 Olen
109. **Wim PEETERS**, tandarts, Warandestraat 81-83, 2300 Turnhout

110. **Wim PEETERS**, bediende, Braakstraat 52, 2960 Brecht
111. **Luc PIERSON**, ambtenaar voor de Europese Commissie, Collegelaan 28, 2140 Borgerhout
112. **Marc PLATEL**, gepensioneerd journalist, Oudstrijderslaan 6, 1950 Kraainem
113. **Daniel POELMANS**, Zuiderlaan 81/3, 1730 Zellik
114. **Prof. Eric PONETTE**, dr. med. Hoogleraar op rust, Schoonzichtlaan 40, 3020 Winksele
115. **Jean POUSSET**, gepensioneerd, St-Pieter 4, 3621 Rekem
116. **Patrick PRAET**, advocaat, Korte Massemsessteenweg 60/33, 9230 Wetteren
117. **Koen ROELENS**, juridisch vertaler, Monnikenwerve 105, 8000 Brugge
118. **Nele ROGGEN**, arts GSO Gyneacologie Broekborre 124, 1500 Halle
119. **Nick ROSKAMS**, student rechten, Boomgaardstraat 25, 3012 Leuven
120. **Christiaan SARENS**, zelfstandig garagist, Brugsesteenweg 289, 9000 Gent
121. **Lorenzo SCHOOVAERTS**, zelfstandig informaticus, Antwerpsesteenweg 12, 2620 Hemiksem
122. **Johan SLEMBROUCK**, informaticus bediende, Sint Stefaanstraat 145, 1932 Sint Stevens Woluwe (Zaventem)
123. **André SMELLENBERGH**, technicus, Detmoldlaan 6, 3500 Hasselt
124. **Frank SPIESSENS**, burgerlijk ingenieur, Ringlaan 58, 2610 Wilrijk
125. **Rony STOKART**, gepensioneerde, Schoenmakersstraat 12, 2000 Antwerpen
126. **Pol TANGHE**, advocaat, Nieuwpoortsesteenweg 113a, 8470 Gistel
127. **Leo TIMMERMANS**, bediende, Kastanjelaan 19, 2160 Wommelgem
128. **Luc VAN BALBERGHE**, journalist, Venlaan 3, 2820 Bonheiden
129. **Gerda Van CALSTER**, bediende, Zwaluwstraat 11, 1850 Grimbergen

130. **Philip VAN CAUWELAERT**, geneesheer-chirurg, Statielei 30, 2540 Hove
131. **Bruno VAN CLEMEN**, leraar, Smedenstraat 22, 2500 Lier
132. **Peter VAN COLLEM**, bedrijfsleider, Lode Vissenaekenstraat 34, 2600 Antwerpen Berchem
133. **Philip VANDEN ABEELE**, uitgever en publicist, Peter Benoitstraat 20, 2018 Antwerpen
134. **Luc VAN DEN BOGAERT**, vertegenwoordiger, Mellinetplein 10, 2600 Berchem
135. **Albrecht VAN DEN BOSCH**, bestuurder van vennootschappen, Adrinkhovenlaan 94, 2150 Borsbeek
136. **Christiane VAN DEN BROECK**, lerares, Busschotstraat 85, 3130 Begijnendijk
137. **Roger VAN DEN BROECK**, gepensioneerde, 39/4 Bisschopslaan, 2340 Beerse
138. **Norbert VANDENDRIESSCHE**, bedrijfsleider, Hovestraat 146, 2650 Edegem
139. **PIETER J.C. VANDERMOERE**, bediende, Ferdinand Lousbergkaai 100 D bus 301, 9000 Gent
140. **Philippe VAN DER SANDE**, Mechelsesteenweg 61, 2018 Antwerpen
141. **Karen VAN DER SYPE**, journaliste, Muidepoort 7, 9000 Gent
142. **Jan VANDEVELDE**, zelfstandig ondernemer, Plaslei 4, 2820 Rijmenam
143. **Erik VANDEWEERDT**, zelfstandige, Heidebloemstraat 4, 3500 Hasselt
144. **Dirk VAN DIJCK**, arbeider, Oostmalsesteenweg 162 bus 2, 2310 Rijkevorsel
145. **Theo VAN ELSEN**, gepensioneerd, Martelarenstraat 36, 2400 Mol
146. **Marc VANFRAECHEM**, bediende, Lange Boomgaardstraat 6, 9000 Gent
147. **Guido M.W. VAN GORP**, leraar, Everdijstraat 15, 2000 Antwerpen

148. **Etienne VAN HAEREN**, meubelmaker, Dijkweg 2, 9031 Drogen
149. **Hugo VAN HECKE**, gepensioneerde, Sint Willebrorduslaan 26, 2970 Schilde
150. **Philip VANHEESSEN**, burgerlijk ingenieur, Beekvijverdreef 7, 9880 Aalter
151. **Renaat VANHEUSDEN**, technisch ingenieur op rust, Lisbloemstraat 31, 3500 Hasselt
152. **Jean VAN HILLE**, bestuurder van vennootschappen, Offerlaan 232, 9000 Gent
153. **Koen VAN HOOFF**, arbeider, Rooiboslaan 136, 2610 Wilrijk
154. **Myriam VANHUYSE**, zelfstandige, Muylebeekstraat 59, 1570 Tollembeek
155. **Filip VAN LAENEN**, ingenieur en publicist van Belgische nationaliteit, Lokenlia 7, 1352 Kolsas, Noorwegen
156. **Isabelle VAN LAETHEM**, parlementair medewerker, Ijzerplein 3 bus 5, 1000 Brussel
157. **Jan M.C.C. VAN MALDEREN**, dierenarts, Prins Albertstraat 20, 9100 Sint-Niklaas
158. **Hector VAN OEVELEN**, gepensioneerde, A. Jansenstraat 5, 9150 Kruibeke
159. **Leo VAN RILLAER**, bediende, Boekenberglei 277, 2100 Deurne
160. **Louis VAN ROY**, journalist op rust, Park, Terlinden 12 b, 9300 Aalst
161. **Peter VAN WINDEKENS**, ambtenaar, publicist, Kleine Ganzendries 4, 3212 Pellenberg
162. **Daniël VERANNEMAN**, gepensioneerde, Bevegemstraat 16, 9620 Zottegem
163. **Jean-Pierre VERBINNEN**, op rust, Schumanlaan 2, 1932 St-Stevens-Woluwe
164. **Tijl VERCAMMEN**, ingenieur, Paul Fredericqstraat 26, 9000 Gent

165. **Toon VERHEGGEN**, gepensioneerde, Kaplestraat 62, 3670 Meeuwen
166. **Björn VERHEYE**, ambtenaar, Doorniksewijk 140 b 12, 8500 Kortrijk
167. **Liliane VERHOEVEN**, Bisschopsaan 39/4, 2340 Beerse
168. **Eric VERHULST**, zelfstandig ondernemer, Zavelstraat 160, 3010 Leuven
169. **Jozef VERHULST**, leraar, Karel Oomstraat 57, 2018 Antwerpen
170. **Patrick J.M. VERLINDEN**, spoorwegbediende, Vrijheidstraat 89 bus 1, 2850 Boom
171. **André VERMEIREN**, gepensioneerde, Kerkstraat 102, 9200 Dendermonde
172. **Jurgen VERSTREPEN**, producent-mediaconsultant, Pater Damiaanstraat 24, 2610 Wilrijk
173. **Emiel VERWERFT**, gepensioneerde bediende, Veldstraat 63, 2520 Ranst
174. **Tanguy VEYS**, bediende, Burgstraat 19, 9000 Gent
175. **Samuel VINCK**, student, Veldstraat 247, 2930 Brasschaat
176. **Remi WALRAVENS**, gepensioneerde, Geraardsbergsestraat 236 bus 2, 9300 Aalst
177. **Remi WAUTERS**, tuinbouwer, Boonstraat 4, 9220 Moerzeke
178. **Dirk WELKENHUYSEN**, arbeider, Zwanenstraat 2, 3520 Zonhoven
179. **Marcus WIEERS**, ingenieur-zelfstandige, Wanstraat 22, 3920 Lommel
180. **Guido WILLEMS**, gepensioneerde CLB-directeur, Kerkebosstraat 22, 3550 Heusden-Zolder
181. **Fanny SCHENKELS**, leerkracht HTSO, Monnikendreef 22, 2980 Zoersel
182. **Dirk VAN DESSEL**, werkloze, gewezen schadebeheerder, Karmelietenstraat 26, 2600 Antwerpen
183. **Filip DE CAUWER**, advocaat, Stapelplein 42 bus 401, 9000 gent
184. **Karel LUYTEN**, gepensioneerde, Lintsesteenweg 181, 2540 Hove

185. **Karolien CROMBEZ**, juriste, Belgische nationaliteit, La Piana 1, 58038 Seggiano (Grosseto), Italië

VERZOEKENDE PARTIJEN

Bijgestaan en vertegenwoordigd door meesters **Matthias E. STORME** en **Jelle FLO**, advocaten, met kantoor te 1000 Brussel, Verenigingstraat 28.

IN AANWEZIGHEID VAN:

1. De **MINISTERRAAD**, vertegenwoordigd door de Eerste Minister, wiens kabinet is gevestigd te 1000 Brussel, Wetstraat 16.

VERWERENDE PARTIJ

Bijgestaan en vertegenwoordigd door meester **Koen LEMMENS**, advocaat, met kantoor te 1000 Brussel, Bronstraat 68 bus 2.

2. De **NEDERLANDSE ORDE VAN ADVOCATEN BIJ DE BALIE TE BRUSSEL**, vertegenwoordigd door haar Raad van de Orde, met zetel te 1000 Brussel, Poelaertplein;
3. De **ORDE VAN VLAAMSE BALIES**, vertegenwoordigd door haar raad van bestuur, met zetel te 1000 Brussel, Koningsstraat 148;
4. De heer **Jozef SLOOTMANS**, advocaat, wonende te 2970 Schilde, De Aard 26.

TUSSENKOMENDE PARTIJEN

Bijgestaan en vertegenwoordigd door meester **Dirk LINDEMANS**, advocaat, met kantoor te 1000 Brussel, Keizerslaan 3.

Aan de Heren Voorzitters van het Grondwettelijk Hof,

Aan de Heren en Dames Rechters in het Grondwettelijk Hof,

Hooggeachte Heren en Dames,

De Vlaamse Regering heeft de eer de hiernavolgende opmerkingen in te dienen in het kader van het beroep tot vernietiging van de artikelen 1 tot 34 van de Wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden, zoals ingevoegd bij artikel 3 van de Wet van 10 mei 2007 tot wijziging van voormelde wet van 30 juli 1981, de artikelen 2 tot 49 en 52 van de Wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie en de artikelen 2 tot 39 van de Wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van de discriminatie tussen vrouwen en mannen.

1 BETREFFENDE DE DRAAGWIJDTE VAN DE TUSSENKOMST

1. Zoals de Vlaamse Regering in haar memorie heeft aangegeven, heeft zij haar tussenkomst beperkt tot die aangelegenheden die zij relevant acht voor het beleid van de Vlaamse Regering op het gebied van gelijke kansen en discriminatiebestrijding. Uit de omstandigheid dat op een aantal middelen niet wordt ingegaan, kan geenszins worden afgeleid dat de Vlaamse Regering de in het verzoekschrift opgeworpen grondwettigheidsbezwaren onderschrijft. De terugkerende vaststelling van de verzoekende partijen dat de Vlaamse Regering bepaalde middelen “niet betwist”, kan dus niet worden uitgelegd als zou de Vlaamse Regering de ontvankelijkheid en de grondigheid van die middelen aanvaarden.

2 BETREFFENDE DE MIDDELEN

2.1 Voorafgaand (1): betreffende de verhouding tussen de Grondwet en het internationale recht

2. Na kritiek te hebben geleverd op de “abstracte en academische” uiteenzetting van de Vlaamse Regering en de Ministerraad over de horizontale werking van het gelijkheidsbeginsel (cf. nr. 1 van de memorie van antwoord), vangen de verzoekende partijen hun memorie van antwoord aan met een abstracte en academische discussie over de verhouding tussen de Grondwet en het internationale recht. Volgens de verzoekende partijen zou de Vlaamse Regering en de Ministerraad zich immers “verschuilen” achter internationaalrechtelijke bepalingen om een “schending” van de Grondwet te “vergoelijken” (cf. nr. 4). De verzoekende partijen trachten vervolgens aan te tonen dat de Grondwet voorrang heeft op deze internationaalrechtelijke bepalingen. Hieronder wordt aangetoond dat deze theoretische oefening overbodig is, aangezien de internationale normen inzake discriminatiebestrijding die België binden *niet* in strijd zijn met de Grondwet. In ondergeschikte orde wordt betoogd dat de verzoekende partijen vertrekken van een hoogst betwistbare opvatting over de verhouding tussen de Grondwet en het internationale recht.

(a) ***In hoofdorde: de internationale normen inzake discriminatiebestrijding zijn in overeenstemming met de Grondwet***

3. De uitgebreide analyse over de relatie tussen de Belgische Grondwet en het internationale recht is niet pertinent voor het beslechten van deze zaak. De vraag naar welke norm voorrang moet krijgen – de grondwettelijke of de internationaalrechtelijke – doet immers slechts ter zake wanneer er zich een *conflict* tussen deze normen voordoet. Zonder een dergelijk normenconflict kunnen beide normen daarentegen perfect naast elkaar bestaan en dient logischerwijze geen beroep te worden gedaan op een conflictoplossende regel, zoals het voorrangsbeginsel.

In haar memorie heeft de Vlaamse Regering reeds uitgebreid aangetoond dat de bestreden wetsbepalingen noch de internationaalrechtelijke normen waarvan zij desgevallend de implementatie vormen, noch de Grondwet, schenden. Het conflict tussen de Grondwet en het internationale recht waarvan de verzoekende partijen gewag maken, is dan ook volkomen virtueel, zodat de vraag naar de hiërarchie tussen de Grondwet en het internationale recht hier niet ter zake doet. In dit verband wenst de Vlaamse Regering nog te onderstrepen dat het feit dat zij in haar memorie op de Europese en internationaalrechtelijke basis van de bestreden wetten heeft gewezen, geenszins betekent dat zij zich achter deze verdragen en richtlijnen “verschuilt” om een grondwetsschending te rechtvaardigen. De verzoekende partijen geven dit overigens zelf toe. Zo schrijven zij op pagina 21 van hun memorie van antwoord dat “de Richtlijnen niet zo mogen worden geïnterpreteerd dat zij de Belgische Staat ertoe zouden kunnen brengen de grondwettelijk en verdragsrechtelijk gewaarborgde grondrechten en vrijheden te schenden en dat noch de ministerraad, noch de Vlaamse regering, iets andere betgogen” (eigen onderstreping). De omstandigheid dat, op grond van internationale verdragen, positieve verplichtingen op de overheid rusten om in bepaalde situaties discriminatie tussen burgers onderling te bestrijden, impliceert inderdaad niet dat deze positieve verplichtingen in strijd zouden zijn met de Belgische grondwettelijke orde.

(b) ***In ondergeschikte orde: de internationale normen inzake discriminatiebestrijding hebben voorrang op de Grondwet***

(i) *Samenvatting van het standpunt van de verzoekende partijen*

4. Het standpunt van de verzoekende partijen over de verhouding tussen de Grondwet en het internationale recht is als volgt opgevat. Het uitgangspunt van de verzoekende partijen is dat niet kan worden aangenomen dat de Belgische wetgever op rechtsgeldige wijze heeft kunnen instemmen met een internationaalrechtelijke norm die een schending van de Grondwet inhoudt. Indien dat wel het geval zou zijn, zou de procedure tot herziening van de Grondwet (o.a. de tweederde meerderheidsvereiste) worden uitgehold door de ratificatie van een verdrag (bij gewone meerderheid). Hieruit leiden de verzoekende partijen af dat “de Belgische Grondwet voorrang heeft op gelijk welke goedkeuringswetten van verdragen die niet werden gestemd in overeenstemming met de voor een grondwetsherziening bepaalde procedure en op gelijk welke

bepalingen van secundair internationaal recht die een gevolg zijn van dergelijke goedkeuringswetten”. In ondergeschikte orde argumenteren de verzoekende partijen dat wanneer er zich toch een conflict zou voordoen tussen een geldig tot stand gekomen internationale norm, die België bindt, en de Belgische Grondwet, de Belgische Staat ten aanzien van haar burgers gehouden blijft de Grondwet te respecteren. De internationaalrechtelijke aansprakelijkheid die de Belgische Staat daardoor zou kunnen oplopen, zal volgens de verzoekende partijen “in schadevergoeding moeten worden opgelost.” In voorkomend geval zou ofwel een wijziging van de Grondwet, ofwel een opzegging van het verdrag zich opdringen.

(ii) *Weerlegging*

5. De redenering van de verzoekende partijen vertrekt, zoals gezegd, vanuit de vaststelling dat de wetgever zijn grondwettelijke verplichtingen niet mag omzeilen door, bij gewone meerderheid, in te stemmen met een internationaal verdrag dat ingaat tegen de Grondwet. Er anders over oordelen zou, aldus de verzoekende partijen, “de grondwettelijke bepalingen met betrekking tot grondwetsherzieningen volledig uithollen” (cf. nr. 4 van de memorie van antwoord). Hoewel de verzoekende partijen niet naar de rechtspraak van uw Hof verwijzen, lijkt voor dit uitgangspunt steun te kunnen worden gevonden in verschillende arresten van uw Hof. Uw Hof heeft ter zake immers het volgende standpunt ingenomen:

“Bovendien kan de Grondwetgever, die verbiedt dat de wetgever interne wettelijke normen aanneemt die in strijd zijn met de in artikel 107ter van de Grondwet bedoelde normen, niet geacht worden die wetgever toe te staan dat onrechtstreeks te doen, via de instemming met een internationaal verdrag.” (zie o.a. GrwH, nr. 12/94, 3 februari 1994, B.4; vgl. GrwH, nr. 26/91, 16 oktober 1991).

Uw Hof leidt hieruit af dat het over de bevoegdheid beschikt om wetten, decreten en ordonnanties waarbij instemming wordt verleend aan een verdrag, te toetsen aan de bepalingen van de Grondwet waaraan het vermag te toetsen. Daarenboven acht uw Hof zich bevoegd om – via deze instemmingsakte – ook de inhoud van de verdragsbepalingen zelf te onderzoeken (zie o.a. A. ALEN en K. MUYLLE, *Compendium van het Belgisch staatsrecht*, I, Mechelen, Kluwer, 2008, 27; P. POPELIER, “Ongrondwettige verdragen: de rechtspraak van het Arbitragehof geplaatst in een monistisch tijdsperspectief”, *R.W.* 1994-95, 1076-1080). Belangrijk is wel dat uw Hof tot nu toe nog in geen enkel geval de instemmingsakte heeft gesanctioneerd wegens strijdigheid van het verdrag in kwestie met de Grondwet. De grote voorzichtigheid die uw Hof in dergelijke zaken *de facto* aan de dag legt, wordt overigens met zoveel woorden bevestigd in de rechtspraak van uw Hof:

“Toch zal het Hof bij de toetsing ermede rekening moeten houden dat het ten deze niet gaat om een eenzijdige soevereiniteitsakte, maar om een verdragsnorm die ook buiten de interne rechtsorde rechtsgevolgen teweegbrengt.” (GrwH, nr. 12/94, 3 februari 1994, B.6; vgl. GrwH, nr. 20/2004, 4 februari 2004, B.3).

Daarenboven volgt uit de wijzigingen die de bijzondere wet van 9 maart 2003 heeft aangebracht aan de bijzondere wet op het Arbitragehof, dat instemmingsakten m.b.t. een “constituerend verdrag” betreffende de Europese Unie, het EVRM of een Aanvullend Protocol niet langer door uw Hof kunnen worden getoetst, tenzij in het kader van een beroep tot vernietiging, waarvoor een verkorte beroepstermijn geldt (art. 26, § 1bis juncto art. 3, § 2, bijzondere wet op het Arbitragehof). Ook voor instemmingsakten m.b.t. andere verdragen geldt dezelfde verkorte beroepstermijn. Op die manier moet de zekerheid en de stabiliteit van de internationale betrekkingen worden gewaarborgd (A. ALEN en K. MUYLLE, *o.c.*, 27-28).

6. In ondergeschikte orde brengen de verzoekende partijen hiertegen in dat de Grondwet hoe dan ook voorrang heeft op bepalingen van internationaal recht. In de mate dat de Belgische overheid hierdoor riskeert aansprakelijk te worden gesteld ten aanzien van andere verdragsluitende staten dan wel ten aanzien van rechtsonderhorigen die rechten putten uit deze internationale normen, “zal zulke aansprakelijkheid in schadevergoeding moeten worden opgelost, in overeenstemming met de geldende bepalingen van internationaal recht.” (cf. nr. 5 van de memorie van antwoord).

7. Hoewel uw Hof zich nog niet uitdrukkelijk heeft uitgesproken over de verhouding tussen de Grondwet en het internationale recht, is de zienswijze van verzoekende partijen in het licht van de huidige stand van het recht hoogst betwistbaar.

Vooreerst wenst de Vlaamse Regering op te merken dat het feit dat de wetgever geen verdragen kan sluiten waarvan de inhoud strijdig is met de Grondwet, niet impliceert dat die verdragen, eens zij rechtsgeldig zijn gesloten, geen voorrang kunnen hebben op de Grondwet, ook al werden die verdragen niet gesloten overeenkomstig de procedure voor grondwetswijziging. Zoals P. POPELIER schrijft: “Eens de aansluiting juridisch correct is verlopen, heeft bij latere tegenstrijdigheden die opduiken – door een wijziging van de Grondwet, door een besluit van een supranationale instellingen die bij verdrag werd opgericht, of door een onvoorziene interpretatie van een verdragsbepaling door een supranationaal rechtscollege –, het internationale recht voorrang op het nationale.” (P. POPELIER, “De visie van het Grondwettelijk Hof op de verhouding tussen de Grondwet en het internationaal recht: een discussie op gang gebracht door het arrest van het Grondwettelijk Hof nr. 26/91”, *Publiekrechtelijke Kronieken* 2007, 228-238).

Daarenboven aanvaarden zowel het Hof van Cassatie als de afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State de voorrang van het rechtstreeks werkende internationale recht op het nationale recht, inclusief de Grondwet, als een algemeen beginsel van grondwettelijk recht.

Het standpunt van het Hof van Cassatie luidt meer bepaald als volgt:

“Overwegende dat het verdrag met rechtstreekse werking voorrang heeft op de Grondwet.” (zie o.a. Cass. 9 november 2004, nr. P040849; Cass. 16 november 2004, nr. P040644).

De Raad van State drukte dit principe als volgt uit:

“Overwegende dat, wanneer een conflict bestaat tussen een norm van intern recht en een norm van internationaal recht die rechtstreekse gevolgen heeft in de interne rechtsorde, de bij het verdrag vastgestelde regel voorrang moet krijgen.” (zie R.v.St. Orfinger, nr. 62.922, 5 november 1996).

8. Uit hetgeen vooraf gaat volgt dan noch in de rechtspraak van uw Hof, noch in de rechtspraak van de andere hoogste rechtscolleges, steun kan worden gevonden voor het standpunt van de verzoekende partijen dat de Grondwet een hogere rang zou innemen dan het primaire of secundaire internationale recht. Uit de jurisprudentie van het Hof van Cassatie en de Raad van State blijkt veeleer het tegendeel.

2.2 Voorafgaand (2): betreffende de verhouding tussen de Grondwet en het secundaire Gemeenschapsrecht

9. In de randnummers 17 t.e.m. 24 van hun memorie van antwoord bestrijden de verzoekende partijen in essentie dat Europese richtlijnen zouden kunnen voorgaan op de Grondwet. Het feit dat een nationale wet dwingend voortvloeit uit een Europese richtlijn zou geen “vrijbrief” zijn om de Grondwet te schenden (cf. randnr. 18 van de memorie van antwoord).

10. Vooreerst wenst de Vlaamse Regering *mutatis mutandis* in herinnering te roepen wat zij hierboven reeds inzake de verhouding tussen het internationale recht en de Grondwet heeft betoogd (cf. randnr. 3). Ook een uitspraak over de hiërarchie tussen de Grondwet en de Europese richtlijnen is immers niet nodig om de grondwettigheid van de bestreden bepalingen te beoordelen. Dit zou slechts anders zijn, indien er een *conflict* zou bestaan tussen een grondwetsbepaling en een bepaling uit de richtlijnen in kwestie. Aangezien de Vlaamse Regering en de Ministerraad in hun memories reeds overvloedig hebben aangetoond dat de bestreden wetsbepalingen noch de Europeesrechtelijke normen waarvan zij desgevallend de implementatie vormen, de Grondwet schenden, is er van een normenconflict geen sprake. Een beroep op een conflictoplossende voorrangsdctrine – van welke aard ook – is in deze zaak dan ook overbodig.

11. Daarenboven geldt de weerlegging van het argument van de verzoekende partijen dat de Grondwet voor zou gaan op het *internationale recht a fortiori* voor de weerlegging van het argument dat de Grondwet voorrang zou hebben op het *Europese Gemeenschapsrecht*. In tegenstelling tot de internationale orde, wordt de Europese rechtsorde immers een autonoom karakter toegeschreven. Uit dat autonome karakter van de Europese rechtsorde heeft het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen het beginsel van de suprematie of de voorrang van het Gemeenschapsrecht afgeleid. Dat beginsel, dat intussen tot één van de hoekstenen van de Europese rechtsorde is uitgegroeid, impliceert dat internrechtelijke normen – ook indien die van grondwettelijke orde zijn – buiten toepassing moeten worden gelaten in zoverre zij in strijd zijn met normen van (primair of secundair) Gemeenschapsrecht (K. LENAERTS en P. VAN NUFFEL, *Constitutional Law of the European Union*, Londen, Sweet & Maxwell, 2005, 667-669; voor de principearresten van het Hof van Justitie ter zake, zie vooral H.v.J., 15 juli 1964, *Costa t. ENEL*, 6/64, *Jur.* 1964, 1203; H.v.J., 17 december 1970, *Internationale*

Handelsgesellschaft, 11/70, *Jur.* 1970, 1125; H.v.J., 9 maart 1978, *Simmenthal*, 106/77, *Jur.* 1978, 629; voor een overzicht, zie A. ALEN, “Les relations entre la Cour de justice des Communautés européennes et les Cours constitutionnelles des États membres”, in *Liber Amicorum Paul Martens*, Brussel, Larcier, 2007, 665-667).

Weliswaar kan worden opgemerkt dat niet alle grondwettelijke hoven van de verschillende Europese lidstaten de voorrang van het Gemeenschapsrecht op een even absolute wijze als het Hof van Justitie erkennen. Het Italiaanse *Corte Costituzionale* en de Franse *Conseil Constitutionnel*, om slechts twee voorbeelden te noemen, blijven erover waken dat een bepaalde “harde kern” van hun nationale grondwet niet door normen van secundair gemeenschapsrecht wordt aangetast. In Italië gaat het meer bepaald om de “*controlimiti*” of de fundamentele principes van de Italiaanse grondwettelijke orde (cf. de arresten *San Michele*, *Frontini* en *Granital*, aangehaald in A. ALEN, “Les relations entre la Cour de justice des Communautés européennes et les Cours constitutionnelles des États membres”, *o.c.*, 677-679). De Franse *Conseil Constitutionnel* trekt op zijn beurt de grens bij “une règle ou un principe inhérent à l'identité constitutionnelle de la France” (zie *Conseil Constitutionnel*, décision nr. 2006-540 DC, 27 juli 2006, r.o. 19; décision nr. 2006-543 DC, 30 november 2006, r.o. 6; in décision nr. 2004-496 DC van 10 juni 2004 en in décision nr. 2004-499 DC van 29 juli 2004 had de *Conseil Constitutionnel* het evenwel nog over “une disposition expresse contraire de la Constitution”; zie daarover o.a. A. ALEN, “Les relations entre la Cour de justice des Communautés européennes et les Cours constitutionnelles des États membres”, *o.c.*, 682; C. RICHARDS, “The Supremacy of Community Law before the French Constitutional Court”, *European Law Review* 2006, 31(4), 506 e.v.).

Ook lijken de grondwettelijke hoven de basis van de voorrang van het Gemeenschapsrecht op het nationale recht niet zozeer te situeren in de “autonomie van de Europese rechtsorde”, maar wel in een specifieke grondwetsbepaling (bv. artikel 88-I van de Franse Grondwet, zie bv. *Conseil Constitutionnel*, décision nr. 2006-540 DC, 27 juli 2006, r.o. 20; décision nr. 2006-543 DC, 30 november 2006, r.o. 7). Het feit dat (i) de *basis* voor de erkenning van de voorrang van het Gemeenschapsrecht verschillend is dan degene die het Hof van Justitie voorstaat en dat (ii) een aantal specifieke fundamentele grondwettelijke bepalingen van die voorrang worden uitgesloten, neemt echter niet weg dat de meeste grondwettelijke hoven de voorrang van het Gemeenschapsrecht principieel aanvaarden en zich in principe onthouden van elk grondwettigheidstoezicht op Gemeenschapsnormen.

Een gelijkaardige principiële aanvaarding van de voorrang van het secundaire Europese recht op de nationale Grondwet (op grond van een grondwetsbepaling) vinden we overigens expliciet terug in het advies dat de afdeling wetgeving van de Raad van State heeft uitgebracht bij het wetsontwerp houdende instemming met het Verdrag tot vaststelling van een grondwet voor Europa. Het standpunt ter zake van de Raad van State luidde meer bepaald als volgt:

“Een essentieel kenmerk van het Verdrag is dat het de instellingen van de Europese Unie de bevoegdheid verleent om, nadat het Verdrag in werking is getreden, bepalingen van zogenaamd ‘afgeleid’ Europees recht aan te nemen.

De mogelijkheid bestaat dat in de toekomst conflicten ontstaan tussen afgeleid Europees recht (genomen op grond van het Verdrag) en de Belgische Grondwet.

Het opdragen van de uitoefening van bepaalde machten aan volkenrechtelijke instellingen, toegestaan bij artikel 34 van de Grondwet, impliceert noodzakelijk dat deze instellingen autonoom zullen kunnen beslissen over de wijze waarop ze die machten uitoefenen, zonder gebonden te zijn door de bepalingen van de Belgische Grondwet. Dit betekent, in beginsel althans, dat, wanneer, met toepassing van het thans voorliggende Verdrag, in de toekomst bijvoorbeeld een Europese wet of een Europese kaderwet wordt uitgevaardigd, die respectievelijk zelf ingaat tegen de Belgische Grondwet, of die de Belgische overheden verplicht tot het stellen van handelingen die tegen de Grondwet ingaan, de Grondwet niet tegen die handelingen van afgeleid Europees recht ingeroepen zal kunnen worden.” (R.v.St., afd. wetg., algemene vergadering, advies 37.978/AV van 15 februari 2005, *Parl. St. Senaat 2004-05*, nr. 3-1091/1, 530, eigen onderstreping).

12. Indien uw Hof het al pertinent zou vinden om zich in deze zaak over de hiërarchie der normen uit te spreken, toont het voorgaande dan ook duidelijk aan dat de argumentatie van de verzoekende partijen dat de Belgische Grondwet een absolute voorrang zou genieten op de Europese (antidiscriminatie)richtlijnen, moet worden verworpen.

2.3 Voorafgaand (3): betreffende de horizontale werking van het gelijkheidsbeginsel

13. De Vlaamse Regering handhaaft haar uiteenzetting over de horizontale werking van het gelijkheidsbeginsel. Het antwoord van de verzoekende partijen op deze voorafgaande beschouwingen is naast de kwestie. De verzoekende partijen suggereren op verschillende plaatsen in hun memorie van antwoord dat deze uiteenzetting tot doel had de vermeende schending van de fundamentele rechten en vrijheden te verantwoorden op basis van allerlei internationale verplichtingen (zie bvb. nr. 23). Zoals hoger werd uiteengezet, is dat geenszins het geval. Voor de weerlegging van de vermeende schendingen van de rechten en vrijheden, verwijst de Vlaamse Regering naar de argumentatie die zij in haar memorie heeft ontwikkeld als antwoord op de verschillende middelen. Het doel van het uitgebreide ‘voorafgaand’ van de Vlaamse Regering, is aan te tonen dat het principiële uitgangspunt van de verzoekende partijen – namelijk dat “het recht om niet gediscrimineerd te worden” onbestaande is – op drijfzand berust. De verzoekende partijen stellen dat “particulieren geen principieel ‘recht’ op gelijke behandeling door hun medeburgers hebben, laat staan dergelijk (gefantaseerd) recht zou moeten kunnen afgedwongen worden lastens die medeburgers of gesanctioneerd door de overheid” (cf. nr. 33). Uit het uitgebreide overzicht van wetgeving, rechtspraak en rechtsleer blijkt echter dat de horizontale werking van het discriminatieverbod voor bepaalde discriminatiegronden en in bepaalde maatschappelijke domeinen allerm minst “gefantaseerd” is. De verzoekende partijen slagen erin dit geheel van rechtsbronnen volkomen te negeren. Deze vorm van selectieve blindheid komt opnieuw tot uiting in de memorie van antwoord, waar met geen woord wordt gerept over de betekenis van de aangehaalde internationale mensenrechtenverdragen en Europese richtlijnen die betrekking hebben op discriminatiebestrijding in de horizontale verhoudingen. Dat deze teksten

moeten worden uitgelegd in overeenstemming met de rechten en vrijheden is evident. Dit impliceert echter niet dat deze teksten niet bestaan of moeten worden genegeerd.

14. Op verschillende plaatsen in hun voorafgaande toelichting, verwijzen de verzoekende partijen naar de civielrechtelijke theorie van het rechtsmisbruik als alternatief voor de “ongrondwettelijke discriminatiewetten” (zie bvb. nr. 20 memorie van antwoord). Zoals de verzoekende partijen erkennen, wordt in rechtspraak en rechtsleer inderdaad aanvaard dat kennelijk discriminatoire handelingen als rechtsmisbruik kunnen worden gekwalificeerd. Hieruit kan echter niet worden afgeleid dat het toekennen van horizontale werking aan het discriminatieverbod door middel van wetgeving overbodig, laat staan ongrondwettig zou zijn. Het bestaan van het leerstuk van het rechtsmisbruik ontnemt de overheid niet haar bevoegdheid om wetgeving voor specifieke domeinen en specifieke beschermde criteria aan te nemen indien zij dat nodig acht om die specifieke vormen van discriminatie te bestrijden.

15. De verwijzing naar artikel 17 EVRM is overbodig (cf. nr. 23). Dit artikel bepaalt dat “[g]een der bepalingen van dit Verdrag mag worden uitgelegd als zou zij voor een Staat, een groep of een persoon een recht inhouden enige activiteit aan de dag te leggen of enige daad te verrichten met als doel de rechten of vrijheden die in dit Verdrag zijn vermeld teniet te doen of deze verdergaand te beperken dan bij dit Verdrag is voorzien”. Nergens in haar memorie van antwoord doet de Vlaamse Regering echter een beroep op het EVRM om een schending van de rechten en vrijheden in de Grondwet te verantwoorden. Zoals al meermaals werd beklemtoond, zijn de internationale verdragen inzake discriminatiebestrijding die België binden, volkomen in overeenstemming met de Belgische Grondwet.

2.4 **Voorafgaand (4): betreffende de verhouding tussen het gelijkheidsbeginsel en de andere grondrechten**

16. In het ‘voorafgaand’ in de memorie van de Vlaamse Regering werd geargumenteed dat het uitgangspunt van de verzoekende partijen, dat als een rode draad doorheen de verschillende middelen loopt, t.w. dat de bestreden wetten afbreuk zouden doen aan de in de Grondwet en de internationale mensenrechtenverdragen opgenomen fundamentele rechten en vrijheden, feitelijke grondslag mist. Er werd aangetoond dat de wetgever voor een overwegend “open” rechtvaardigingssysteem heeft gekozen. Het rechtvaardigingssysteem van de nieuwe wetten is zo opgebouwd dat de rechter, met toepassing van het evenredigheidsbeginsel en aanverwante concepten, in elk concreet geval een evenwicht zal kunnen zoeken tussen de gelijkheids- en de vrijheidsrechten van de betrokken partijen. Slechts in een beperkt aantal gevallen is geopteerd voor een gesloten systeem, d.w.z. een systeem waarin de wetgever zelf heeft aangegeven wanneer een bepaald onderscheid objectief en redelijk kan worden verantwoord en wanneer niet. In dergelijke gevallen heeft de wetgever *in abstracto* een evenwicht gezocht tussen de in het geding zijnde rechten en belangen. De Vlaamse Regering stelt vast dat de verzoekende partijen niet repliceren op deze argumentatie. Nergens wordt aangetoond hoe de genoemde rechten en vrijheden worden geschonden door het door de wetgever gekozen rechtvaardigingssysteem.

2.5 Eerste middel: de vermeende schending van de artikelen 10, 11 12, lid 1, 16, 19, 22, 23, 25, 26 en 27 van de Grondwet, de artikelen 6, 7, 9, 10, 11, 14 en 18 van het E.V.R.M. en de artikelen 9, 10, 14, 15, 16, 18, 19, 21, 22, 25, 26 en 27 van het I.V.B.P.R.

17. De Vlaamse Regering verwijst naar de argumenten die zij heeft uiteengezet in haar eerste memorie. Als antwoord op de memorie van antwoord van de verzoekende partijen en de memorie in tussenkomst van de tussenkomende partijen, wenst zij nog de volgende opmerkingen te formuleren.

18. In randnummer 62 schrijven de verzoekende partijen naar aanleiding van het ontbreken van een zogenaamde vrijwaringsclausule dat “[d]e gewone hoven en rechtbanken (...) de afweging tussen de verplichtingen bepaald in de discriminatiewetten en de fundamentele rechten en vrijheden bepaald in de Grondwet, het EVRM en het BUPO-verdrag principieel niet mogen maken maar integendeel principieel de discriminatiewetten moeten toepassen, ook wanneer dergelijke toepassing in strijd zou zijn met de Grondwet, het EVRM of het BUPO-Verdrag.” (p. 36). Deze stelling is apert onjuist. Ten eerste moet worden herhaald dat, zoals uitgebreid werd aangetoond in de memorie van de Vlaamse Regering (nrs. 25-40), het overwegend “open” rechtvaardigingssysteem van de verschillende wetten zo is opgevat dat de hoven en rechtbanken in elk concreet geval in staat zijn een evenwicht te zoeken tussen het bestrijden van direct of indirect onderscheid op grond van een van de beschermde criteria en de andere fundamentele rechten en vrijheden. De proportionaliteitstoets die inherent is aan het open rechtvaardigingssysteem, is vergelijkbaar met de klassieke toets voor de beperking van grondrechten, op basis waarvan conflicterende rechten tegen elkaar kunnen worden afgewogen.

19. Ten tweede moet worden beklemtoond dat ook zonder een uitdrukkelijke vrijwaringsclausule, de Grondwet en de internationale verdragen hun voorrang behouden op de bestreden antidiscriminatiewetten. Ingeval van een conflict behouden de hoven en rechtbanken, in tegenstelling tot hetgeen de verzoekende partijen beweren, de mogelijkheid om hetzij zelf de wetten buiten toepassing te laten, hetzij een prejudiciële vraag te stellen aan uw Hof over de verenigbaarheid ervan met de in Titel II van de Grondwet opgenomen rechten en vrijheden en de analoge bepalingen in internationale mensenrechtenverdragen. Een vrijwaringsclausule zoals die was opgenomen in artikel 3 van de wet van 25 februari 2003 is dan ook volkomen overbodig (zie ook nrs. 39-40 memorie Vlaamse Regering).

20. In randnummer 67 e.v. herhalen de verzoekende partijen hun standpunt dat de bestreden wetten privé-personen aan een strengere regeling zouden onderwerpen dan overheden. De Vlaamse Regering heeft in haar memorie uitvoerig aangetoond dat deze zienswijze onjuist is, aangezien de bestreden wetten op dezelfde wijze van toepassing zijn in de overheidssector als in de particuliere sector (cf. nrs. 44-47). In hun memorie van antwoord wensen de verzoekende partijen echter een nieuwe vergelijking door te voeren, geen vergelijking tussen privé-personen

en overheden die optreden binnen het toepassingsdomein van de wetten (bvb. tewerkstelling), maar een vergelijking tussen privé-personen en de overheid die “regels uitvaardigt” (cf. nr. 67). Het spreekt voor zich dat hier een vergelijking wordt gemaakt tussen onvergelykbare gevallen. De overheid die in haar politieke functie normen met algemene draagwijdte uitvaardigt, kan niet worden vergeleken met private of publieke personen die opereren binnen de werkingssfeer van de wetten (arbeid, goederen- en dienstenverkeer, ...). Aangezien de vergelijking die de verzoekende partijen maken betrekking heeft op onvergelykbare gevallen, kan er van een discriminatie geen sprake zijn (zie o.a. GrwH, nr. 3/91, 7 maart 1991, B.4.1.).

2.6 Tweede middel: de vermeende schending van de artikelen 10, 11 en 14 van de Grondwet, op zichzelf genomen en samen gelezen met artikel 7 en 14 van het E.V.R.M. en artikel 9, 15 en 26 van het I.V.B.P.R.

21. De Vlaamse Regering verwijst naar de argumenten die zij heeft uiteengezet in haar eerste memorie. Als antwoord op de memorie van antwoord van de verzoekende partijen en de memorie in tussenkomst van de tussenkomende partijen, wenst zij nog de volgende opmerkingen te formuleren.

22. In randnummer 82 e.v. werpen de verzoekende partijen op dat uw Hof zich niet “principeel zou uitgesproken hebben in de zin dan een gesloten lijst niet per sé discriminatoir hoeft te zijn” (cf. p. 42). In het arrest van uw Hof van 6 oktober 2004 (nr. 157/2004), staat inderdaad niet met zoveel woorden te lezen dat een gesloten lijst in bepaalde omstandigheden toelaatbaar is. De principiële toelaatbaarheid van de gesloten lijst volgt echter impliciet uit de redenering van uw Hof. In voornoemd arrest onderzocht uw Hof immers of voor de uitsluiting van bepaalde gronden uit een limitatieve lijst, een objectieve en redelijke verantwoording bestaat. Indien een limitatieve lijst principeel onaanvaardbaar zou zijn, was dergelijke toetsing per grond overbodig geweest. Deze interpretatie van het arrest nr. 157/2004 wordt bevestigd in het advies van de afdeling wetgeving van de Raad van State bij de ontwerpen die tot de bestreden wetten hebben geleid. De Raad overwoog in dit verband als volgt:

“Om in overeenstemming te zijn met het discriminatieverbod van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet dient een antidiscriminatiewet niet noodzakelijkerwijze alle discriminaties, op dezelfde wijze, tegen te gaan. Dat blijkt uit het arrest nr. 157/2004 van het Arbitragehof van 6 oktober 2004 over de wet van 25 februari 2003. In dat arrest vernietigt het Arbitragehof de in die wet voorkomende lijst van discriminatiegronden waarin o.m. de criteria ‘taal’ en ‘politieke overtuiging’ niet voorkwamen. Volgens het Hof schond de wet de artikelen 10 en 11 van de Grondwet. Het Hof motiveerde dit niet alleen door te verwijzen naar de algemene doelstelling van de wet, doch ook door te stellen dat er voor de uitsluiting van ‘taal’ en ‘politieke overtuiging’ geen bijzondere objectieve en redelijke verantwoording kon worden geboden” (*Parl. St.* Kamer 2006-07, nr. 51-2722/001, 112-113).

23. In haar memorie heeft de Vlaamse Regering verschillende argumenten aangereikt waarom het invoeren van een limitatieve lijst noodzakelijk is om tot een efficiënte bestrijding van discriminatie te komen (cf. nrs. 56-62). In hun memorie van antwoord trachten de verzoekende partijen deze argumenten tevergeefs te ontkrachten (cf. nrs. 86-95). In haar memorie had de Vlaamse Regering, voorafgaand aan de eigenlijke juridische argumentatie, opgeworpen dat uit de praktijk blijkt dat een open lijst niet tot een bevredigend resultaat leidt (nr. 56). De verzoekende partijen stellen nu dat de Vlaamse Regering heeft nagelaten dit concreet te bewijzen (cf. nr. 86). Hoewel (vooralsnog) geen empirisch materiaal bestaat over de effectiviteit van een open respectievelijk gesloten opsomming van discriminatiegronden, kon de wetgever er redelijkerwijze van uitgaan dat een duidelijke wet – met een expliciete en limitatieve opsomming van de beschermde criteria – noodzakelijk is om tot een betere werking van de antidiscriminatiewetgeving te komen. Het oude wet leed immers aan een gebrek aan effectiviteit. Uit onder andere de jaarverslagen van het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding blijkt dat de oorspronkelijke wet van 2003 – waarvan de lijst van discriminatiegronden door uw Hof was vernietigd – bijzonder weinig toepassingsgevallen kent.¹ Ook de wetgever heeft een gebrek aan efficiëntie vastgesteld: “Afgaande op het aantal gerechtelijke procedures, zijn de verschillende federale wetten inzake discriminatiebestrijding niet allemaal even doeltreffend. (...) Indien deze inefficiëntie zou blijven duren en zou verergeren, kan dit problematisch worden in het kader van de Europese verplichtingen van België.” (*Parl. St. Kamer 2006-2007*, nr. 2722/001, 9).

24. Voorts bekritisieren de verzoekende partijen het argument van de Vlaamse Regering dat een gesloten systeem een belangrijke symboolwaarde heeft. Volgens de verzoekende partijen zou de bestreden wetgeving, gezien het “strengere” handhavingsapparaat, immers geen “symboolwetgeving” zijn (cf. nr. 89). De verzoekende partijen verwarren hier echter de concepten *symboolwaarde* en *symboolwetgeving*. Terecht stellen de verzoekende partijen dat de bestreden wetten meer zijn dan symboolwetgeving. Het doel van de wetten bestaat er onder meer in bepaalde vormen van discriminatie *effectief* te bestrijden. Om dit doel te bereiken, is het gebruik van een expliciete, limitatieve lijst van beschermde criteria een noodzakelijke voorwaarde, en dit omwille van de symbolische *effecten* van zo’n lijst (zie over symbolische effecten in het discriminatierecht M.L.M. HERTOOGH en P.J.J. ZOONTJENS, *Gelijke behandeling: principes en praktijken*, 2007, Nijmegen, Wolf Publishers, 295-314). De lijst van gronden is gekozen voor de symbolische effecten ervan, niet om er een louter symbool van te maken.

25. In randnummer 96 e.v. werpen de verzoekende partijen op dat het grondwettelijk gelijkheidsbeginsel wordt geschonden door de onderling “afzonderlijke behandeling” van verschillende discriminatiegronden (p. 45). De verzoekende partijen verwijzen hier naar de omstandigheid dat de rechtvaardigingsmogelijkheden niet voor alle gronden identiek zijn. In hun verzoekschrift betogen zij hieromtrent dat het “strijdig [is] met de artikelen 10 en 11 van de

□

¹ Zie bvb. Jaarverslag 2006. Voor de periode 2003-2006 zijn er 10 gerechtelijke dossiers i.v.m. de Antidiscriminatiewet en 58 gerechtelijke dossiers i.v.m. de Antiracismewet en Negationismewet.

Grondwet dat men een direct onderscheid op basis van genetische of fysieke kenmerken, politieke overtuiging of levensbeschouwing wel zou mogen maken indien dit onderscheid objectief wordt gerechtvaardigd door een legitiem doel (...), maar men zich in het geval van een direct onderscheid op basis van nationale of etnische afstamming strikt zou moeten houden aan de uitzonderingen bepaald in de racismewet.” (cf. p. 28, nr. 67). In hun memorie van antwoord betogen de verzoekende partijen dat de Vlaamse Regering en de Ministerraad niet zouden hebben geantwoord om deze argumentatie. Deze stelling is feitelijk onjuist. Ter zake verwijst de Vlaamse Regering naar de argumentatie die is ontwikkeld op pagina's 23-24 en 45-46 van de memorie van de Ministerraad, waarbij zij zich wenst aan te sluiten.

26. Wat het gebruik van de term “zogenaamd ras” betreft, voeren de verzoekende partijen aan dat de argumentatie van de Vlaamse Regering indruist tegen de betekenis van het woord “zogenaamd” (nr. 114). Een “zogenaamd ras” zou net zo min bestaan als een “zogenaamde eenhoorn”. Deze zienswijze van de verzoekende partijen dient te worden verworpen. Volgens het Van Dale woordenboek verwijst het woord “zogenaamd” naar “voor iets doorgaand, maar het niet in werkelijkheid zijnd”. Welnu, zoals de Vlaamse Regering in haar memorie aangeeft, verwijst “zogenaamd ras” naar een constructie in de geest van de racist die in werkelijkheid niet bestaat. Hoewel “ras” dus niet bestaat, bestaat de geestelijke constructie van de racist wel. De term “zogenaamd ras” verwijst naar deze reële geestelijke constructie, die door de racist als uitsluitings- en benadelingsmechanisme wordt gehanteerd. In dezelfde zin kan worden gezegd dat hoewel “eenhoorns” niet werkelijk bestaan, “zogenaamde eenhoorns” kunnen bestaan in de geest van de fantast, met dit verschil dat dit concept niet aan de basis ligt van maatschappelijke uitsluiting en benadeling van eenhoorns.

27. Tot slot werpen de tussenkommende partijen in hun memorie in tussenkomsst nog op dat de vermelding van de beschermde criteria in “internationale rechtsbronnen” door de wetgever zou worden ingeroepen “om andere rechten en vrijheden, die eveneens in deze rechtsbronnen worden vermeld, in te perken” (p. 6). Het is voor de Vlaamse Regering geheel onduidelijk wat de tussenkommende partijen hiermee bedoelen. Het valt niet in te zien welk nationale of internationale beschermde “rechten en vrijheden” zouden worden beperkt doordat de wetgever rekening heeft gehouden met de discriminatiegronden uit internationale rechtsbronnen voor het opstellen van de limitatieve lijst.

2.7 Zesde middel: de vermeende schending van de artikelen 10, 11 en 16 van de Grondwet en artikel 27 van de Grondwet, op zichzelf genomen en samen gelezen mat artikel 11 van het E.V.R.M. en artikel 21 en 22 van het I.V.B.P.R.

28. De Vlaamse Regering verwijst naar de argumentatie die in haar memorie en de memorie van de Ministerraad werd uiteengezet. Zij wenst hier nog aan toe te voegen dat de verzoekende partijen zichzelf in hun memorie van wederantwoord tegenspreken. In randnummer 182 schrijven zij dat er in de bestreden wetten “geen ruimte [is] voor (...) beoordelingsvrijheid, de contractuele

bepalingen zijn nietig wanneer ze strijden met de wet”. In het volgende randnummer beklagen de verzoekende partijen er echter over dat “door de invulling van de gehanteerde beschermde criteria en de definities van de verschillende vormen van discriminaties de mogelijkheid van rechterlijke willekeur totaal [is]”. Van twee een: ofwel laten de bestreden wetten geen beoordelingsvrijheid aan de rechter, en bestaat er dus ook geen gevaar voor “rechterlijke willekeur”; ofwel voorzien de wetten wel in een zekere beoordelingsmarge, in welk geval er een eventueel gevaar voor rechterlijke willekeur zou kunnen zijn. Zoals de Vlaamse Regering op verschillende plaatsen in haar memorie heeft aangegeven, wordt in de bestreden wetten een evenwicht gevonden tussen flexibiliteit en rechtszekerheid. Het rechtvaardigingsregime is, enerzijds, voldoende flexibel om de rechter de mogelijkheid te bieden een evenwicht te zoeken tussen het gelijkheidsbeginsel en conflicterende rechten (*in casu* de contractsvrijheid), en is, anderzijds, voldoende voorspelbaar en voorzienbaar om rechterlijke willekeur te voorkomen.

2.8 Zevende middel: de vermeende schending van de artikelen 10, 11, 14 en 16 van de Grondwet, op zichzelf genomen en samen gelezen met artikel 7 van het E.V.R.M. en artikel 15 van het I.V.B.P.R. en van het eigendomsrecht

29. De Vlaamse Regering verwijst naar de argumenten die zij heeft uiteengezet in haar eerste memorie. Als antwoord op de memorie van antwoord van de verzoekende partijen en de memorie in tussenkomst van de tussenkomende partijen, wenst zij nog de volgende opmerkingen te formuleren.

30. In randnummer 205 e.v. werpen de verzoekende partijen op dat “nergens wordt aannemelijk gemaakt dat het echt moeilijker is om discriminatie of schade, geleden als gevolg van discriminatie te bewijzen”. De “schijnbare moeilijkheden” zouden er eerder op wijzen dat er “weinig discriminatie wordt gepleegd en dat er weinig racisme is” (p. 67). Met andere woorden, de schaarse rechtspraak zou niet het gevolg zijn van gebrekkige rechtsbescherming, maar een bewijs van het niet bestaan van discriminatie. Deze vaststelling van de verzoekende partijen gaat lijnrecht in tegen de conclusies van internationaal en buitenlands juridisch en sociologisch onderzoek over discriminatie en discriminatiebestrijding. In de literatuur wordt algemeen aanvaard dat een gebrekkige rechtsbescherming en bewijsregeling de achilleshiel is van het discriminatierecht (zie o.a. C. MCCRUDDEN, “Regulating Discrimination: Advice to a Legislator on Problems Regarding the Enforcement of Antidiscrimination Law and Strategies to Overcome them”, in T. LOENEN en P. RODRIGES (ed.), *Non-Discrimination Law: Comparative Perspectives*, Den Haag, Kluwer Law International, 1999, 300). Wat het bestaan van discriminatie betreft, blijkt uit sociologisch onderzoek dat een zeer groot gedeelte van de Europese bevolking de mening is toegedaan dat discriminatie in hun land een weid verspreid fenomeen is. Wat bijvoorbeeld discriminatie op grond van etnische afstamming betreft, gaat het om 78% van de Belgische bevolking (cf Europese Commissie, *Discrimination in the European Union*, Eurobarometer 2007, te raadplegen op <http://www.stop-discrimination.info/>). Hoewel hiermee geen ‘bewijs’ is geleverd van het bestaan van discriminatie, geven deze cijfers al aan dat

de bewering van de verzoekende partijen dat “weinig discriminatie wordt gepleegd” grotesk is. Daarenboven duidt meer concreet empirisch onderzoek op de reële impact van discriminatie, onder andere op de Belgische arbeidsmarkt (zie bvb. B. SMEESTERS en A. NAYER, *La discrimination à l'accès à l'emploi en raison de l'origine étrangère: le cas de la Belgique. Contribution belge à la recherche comparative internationale du Bureau international du travail*, Genève, BIT, 1998; L. OKKERSE en A. TERMONTE, *Étude statistique n° 111. Singularité des étrangers sur le marché de l'emploi. À propos des travailleurs allochtones en Belgique*, Brussel, Direction générale statistique et information économique, 2004).

2.9 Zeventiende middel: schending van de bevoegdheidsverdelende regels samen gelezen met de artikelen 10, 11 en 14 van de Grondwet

31. Wat het zeventiende middel betreft, verwijst de Vlaamse Regering naar de argumentatie in haar memorie, die niet door de verzoekende partijen wordt betwist.

OM AL DEZE REDENEN

BEHAGE HET HET GRONDWETTELIJK HOF,

Het beroep tot vernietiging van de bestreden wetten te verwerpen.

Brussel, 20 mei 2008

Voor de Vlaamse Regering,

Eén van haar raadslieden,

Stefan SOTTIAUX